

Gezinsdiversiteit en saamhorigheid tussen meerdere generaties

Wie is de familie Doorsnee?
Over de diversiteit en complexiteit van
samengestelde gezinnen in Nederland
KNAW symposium, 10 september 2015

Theo van Tilburg

Sociologie
Vrije Universiteit Amsterdam
T.G.van.Tilburg@vu.nl

1

Casus

- Man, 85 jaar, heeft huishoudelijke én persoonlijke zorg nodig
- Drie keer gehuwd geweest; laatste huwelijk echtscheiding
- Uit 1e huwelijk biologische kinderen, uit 2e stiefkinderen
- Wat zegt het 'WMO-loket' van zijn gemeente?

3

Topics

- Hoe divers zijn gezinnen van ouderen?
- Wat is 'stief'?
- De 'step-gap'
- Maatschappelijke verandering
- De participatiesamenleving

4

Hoe divers zijn gezinnen van ouderen?

5

Ouderen (55+): geen homogene categorie

Tweede leeftijd

- Werkend of zorgtaken in gezin; kinderen in huis of 'aan elastiek'
- Leeftijd: 55-62; kinderen < 30 jaar

Derde leeftijd

- Geen primaire maatschappelijke taken; kinderen wonen (en zijn) zelfstandig; goede gezondheid
- Leeftijd: 62-75; kinderen 25-35 jaar

Vierde leeftijd

- Toenemende afhankelijkheid vanwege beperkte gezondheid
- Leeftijd: 75+; kinderen 35+

6

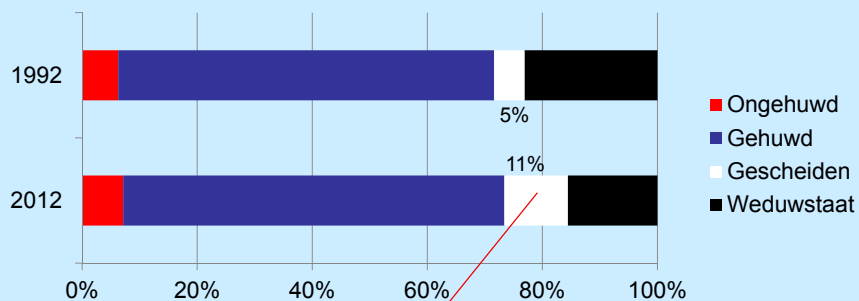
LASA

- Living arrangements and social networks (LSN, 1992)
Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA, vanaf 1992)
 - Geboortecohorten 1903-1957
 - Baseline 1992, 2002, 2012: steekproef BRP 11 gemeenten
 - 9^e observatie gestart
- Selectie
 - Observaties 1992 (N = 4068) en 2012 (N = 2381)
 - Zelfstandig wonend
 - Leeftijd 55-89 jaar
- Gewogen naar sekse en leeftijd populatie in 1992 resp. 2012

8

Huwelijk op retour?

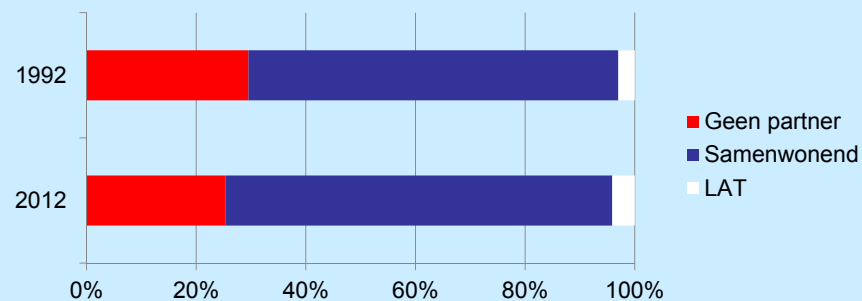

Bron: Populatie 55-89 jaar (Statline)

NL laag t.o.v. W en N Europa (Kalmijn, 2007). Vergelijk Zweden 60+: 17% gescheiden (Bildtgård & Öberg, 2013)

('Marriage-like') partnerrelatie op retour?

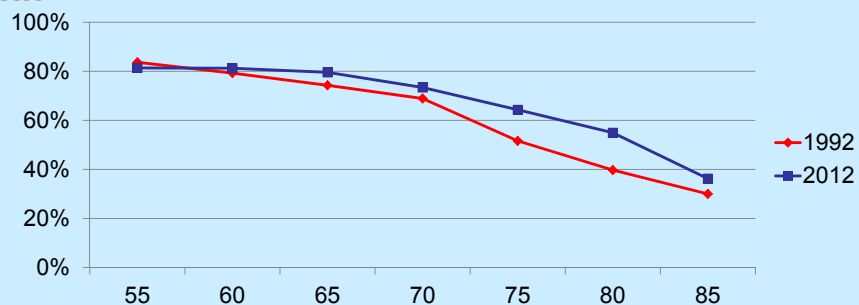

Bron: LSN/LASA

11

Partner (vs. geen partner)

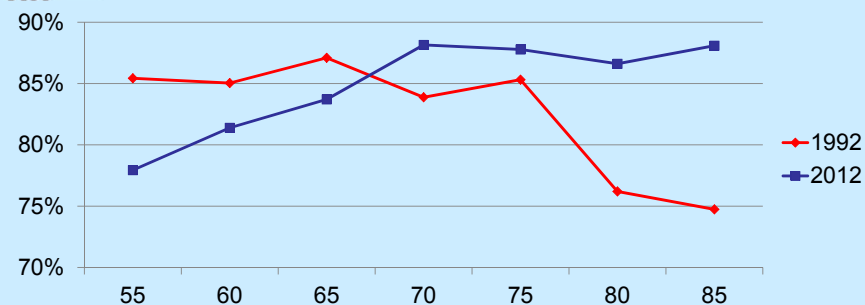
Bron: LSN/LASA

LAT: weinig variatie naar leeftijd en jaar

12

Ouderen met biologische kinderen

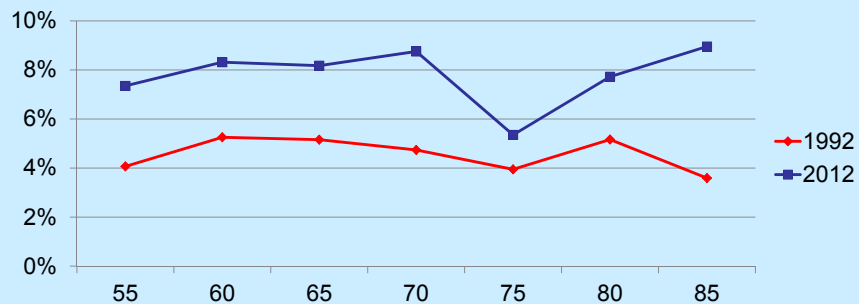
Bron: LSN/LASA

Dit is een cohorteffect; sterfte na geboorte is gering; enige selectie in ouderdom (huwelijk beschermt tegen vroegtijdig overlijden)

13

Ouderen met stiefkinderen

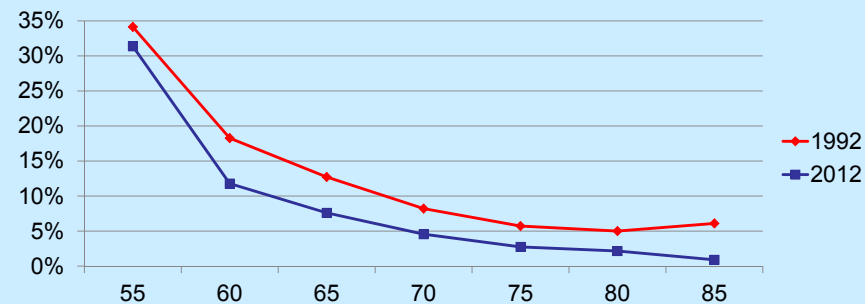
Bron: LSN/LASA

Prevalentie moeilijk vast te stellen; NL laag vergeleken met andere landen?

14

Ouderen met inwonende kinderen

Bron: LSN/LASA

15

Samenvattend, 2012 vergeleken met 1992

- Meer gehuwd
- Meer (ooit) gescheiden, minder (ooit) weduwstaat
- Tot op hogere leeftijd met partner
- Niet meer LAT
- Kinderloosheid varieert naar geboortecohort: eerst daling, dan weer stijging
- Stiefkinderen: lage prevalentie; lichte stijging
- Kinderen inwonend: lichte daling; vooral daling in ouderdom

16

Wat is 'stief'?

17

Familie

- 'Family systems theory': familie heeft diverse subsystemen; daarbinnen vervullen familieleden rollen en functies (Walker & Messinger, 1979)
- Familieafbakening geeft identiteit: onderscheid van ene familie t.o.v. andere (Walker & Messinger, 1979)
- Familieafbakening gebeurt ook op basis van betekenisgeving van familieveranderingen zoals geboorte en huwelijk (Boss, 1980)
- 'Family as kinship' vs. 'family as household' (Allan, Crow & Hawker, 2011)

18

Soorten familieleden

Bloedverwantschap ('ascribed') ... onzekerheid

Niet via bloedverwantschap ('achieved') ... permeabele familiegrenzen

- Aangetrouwd
- Via aangetrouwd
 - Stiefkinderen: uit eerdere relatie van één van partners (Sweeney, 2010); einde eerdere relatie door (echt-)scheiding of verduwing
- Adoptiefkinderen
- 'Fictive' or 'voluntary' kin (Braithwaite et al., 2010; Voorpostel, 2013): substitutie voor afwezige familie

19

Soorten stiefgezinnen

- Simpele stiefgezinnen
 - Eén partner brengt kind uit eerdere relatie in
 - Elke ouder heeft één rol (stief of bio); kind dubbele rol
- Complexe stiefgezinnen
 - Beide partners brengen kind uit eerdere relatie in
 - Iedereen dubbele rol (minder ambiguïteit); ouders geven voorrang aan bio-rol (meer ambiguïteit) (Stewart, 2005; Van der Pas & Van Tilburg, 2010)
- Samen een biologisch kind
 - “Concrete baby”; ‘cementing steprelationships’ (Ganong & Coleman, 1994)
 - Verkleint ambiguïteit stiefgezin (Cherlin, 1978)

20

Variaties in stiefrelaties kind-ouder

1. Accepting as a parent: stiefkind vanaf jonge leeftijd, kent niet anders
2. Liking from the start: gemeenschappelijke interesses en activiteiten
3. Accepting with ambivalence: toenemende intimiteit, maar met enige afstand
4. Changing trajectory: eerst grote afstand, maar daarna relatiegroei
5. Rejecting: vooral adolescenten
6. Coexisting: vooral jong-volwassenen; geen sterk positieve of negatieve aspecten

(Ganong, Coleman & Jamison, 2011)

Ouders: voorkeur voor actieve rol als stiefouder;

Kinderen: voorkeur voor stiefouder in rol van ‘vriend’ (Fine, Coleman & Ganong, 1998)

21

Vorming stiefouder‘gezin’ op late leeftijd

- Na echtscheiding zorg nieuwe partner (♀) als ‘kinkeeper’ voor versterking relatie vader-kinderen; daarmee wordt stiefgezin gevormd maar
- Kinderen vijandig tegen nieuwe partner (De Jong Gierveld & Merz, 2013; Van den Hoonaard, 2004); zien hem/haar niet als stiefouder; loyaliteit naar andere biologische ouder; geldkwesties; prioriteit van nieuwe partner (autonomie) t.o.v. bio-kinderen (Bildtgård & Öberg, 2015)
- Huwelijk is niet alleen verbintenis tussen twee partners, maar ook families; na verweduwing blijft verbinding in stand (Mehta, 2002); hertrouw doet geweld aan deze verbinding

22

Ambiguïteit over familielidmaatschap

- Stieffamilie is “incomplete institution” vanwege ambiguïteit in rollen en bijbehorende verwachtingen (Cherlin, 1978)
- *Erkenning*: vanuit één persoon gezien (‘unclaimed steprelationships’) (Coleman et al., 2015)
 - Onderzoeksprobleem: hoe stel je vast dat er een stiefrelatie is?
 - Stieffamilie gestart op latere leeftijd: vaak geen erkenning (Ganong & Coleman, 2006)
- *Ambiguïteit*: discrepantie tussen kind en ouder
 - Meer discrepantie (adolescent – ouder) (Brown & Manning, 2009)
 - Grotere complexiteit gezin
 - Samenwonende stieffamilie (indien niet : vaak geen erkenning)

23

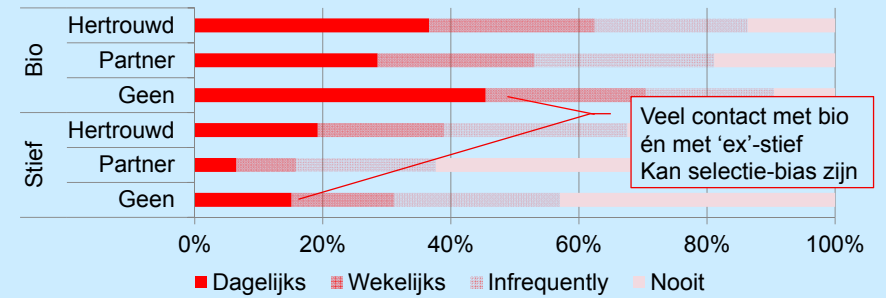
Na einde 'nieuwe' relatie

- Na einde nieuwe relatie verdwijnt contact met ex-stiefkinderen; na scheiding abrupt, na verweduwing langzamerhand (Noël-Miller, 2013 JGSS)
- LASA, vergelijking weduwen/weduwren:
 - Geen partner, stief van overleden partner (N = 56)
 - Partner, stief van huidige partner (N = 37; n = 17 LAT)
 - Hertrouwd, stief van huidige partner (N = 30)

24

Contact frequentie naar partner status

Bron: LASA. N₂ weduwen en weduwren: 30 hertrouwd, 37 partner; 56 geen partner; N₁ = 255 bio en 355 stiefkinderen (Van Tilburg & Van der Pas, GSA 2014)

27

De 'step-gap'

28

Step-gap

- Verschil 'kwaliteit' intergenerationale relaties ten nadele van stief (DeLongis & Preece, 2002)
- Tussen biologische families en stieffamilies
 - Verschillen in normatieve verwachtingen (Cherlin, 1978)
 - Ambigüiteit (Brown & Manning, 2009)
- Tussen biologische en stief intergenerationale relaties (Becker et al., 2013; Schnettler & Steinbach, 2011)
 - Attachment
 - Investering, met oogmerk reciprociteit
 - Evolutionaire theorieën, investering in eigen genen

29

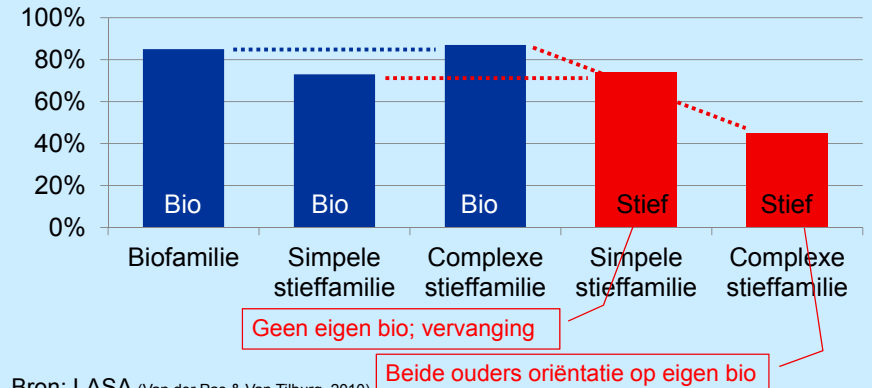
Step-gap

- Na scheiding hertrouwde vaders t.o.v. niet-hertrouwd: minder contact, minder financiële giften (Noël-Miller, 2013 JMF)
- Delen huishouden, geografische afstand (Seltzer, Yahirun & Bianchi, 2013)
- Mantelzorgers: 54% noemt stiefkinderen in positief netwerk, stiefkinderen vaak in negatief netwerk (Sherman, Webster & Antonucci, 2013)
- Contact met bio frequenter dan met stief (Van der Pas & Van Tilburg, 2010); **zowel** voor autochtonen en Turkse immigranten in BRD (Steinbach, 2013)
- Steun aan alleenstaande ouder: bio 4x zo vaak als stief (Pezzin, Pollak & Steinberg Schone, 2008)
- Stiefouders geven geen financiële steun aan volwassen wordende stiefkinderen; kans op steun is groter in gezin met cementen baby (Aquilino, 2005)

30

Regelmatig en belangrijk contact met kind

Bron: LASA (Van der Pas & Van Tilburg, 2010)

31

Sekse verschil in step-gap

- Na scheiding: vader heeft betere relatie met stief dan met bio-kinderen
Traditionele rol: moeder heeft voogdij en zorg (Cooney & Dunne, 2001; Rosenthal, 1985); vader investeert niet meer in bio-kinderen
- Financiële giften ook aan stiefkinderen, maar minder dan aan bio; vooral giften wanneer biologische moeder en stiefvader (Killian, 2004)
- Moeders hebben meer positieve relaties en evenveel negatieve relaties met bio-kinderen dan vaders; maar meer negatieve relaties met stiefkinderen (Ihinger-Tallman & Pasley, 2008; Ward, Spitze & Deane, 2009)
- Voor vader is huwelijk belangrijker dan biologie: kinderen hebben meer contact, betere relatie, meer steun met gehuwde stiefvader dan met gescheiden biologische vader (Kalmijn, 2013)

32

Step-gap kleiner als ...

- Langere (samenwoon-)relatie (stiefkind in huishouden)
- Ouders gehuwd; samenwoning/huwelijk als rite-of-passage
- Lager inkomen
- Grotere familie; minder bio-kinderen; meer stiefkinderen
- Ouder sterk gericht op 'familism'

Onderzochte relatiekarakteristieken

- 'Closeness' (Becker et al., 2013)
- Contactfrequentie, kwaliteit, steun (Kalmijn, 2013)
- Lid persoonlijk netwerk (Suanet, Van der Pas & Van Tilburg, 2013)
- Financiële overdrachten (Henretta, Van Voorhis & Soldo, 2014)

33

Als de nood hoog wordt...

... Alle hens aan dek, dus ook vaker contact met stiefkinderen?

- LASA
195 stiefouders, met gemiddeld 2.9 observaties in 1992-2009
Stiefgezin gemiddeld 18 jaar eerder gevormd
42 ouders met achteruitgang in gezondheid
Gemiddeld 2.6 bio-kinderen, 2.3 stiefkinderen
- Step-gap minstens wekelijks contact: 48% bio, 20% stief
- Wanneer gezondheid minder:
 - Stief: geen verschil in contact
 - Bio: minder contact

(Van Tilburg & Van der Pas, submitted)

34

Maatschappelijke verandering

35

Detraditionalisering

- Van intieme relaties gebaseerd op externe conventes naar flexibele arrangementen gebaseerd op individuele overwegingen (Giddens, 1992)
- 'From a culture of marriage to a culture of divorce' (Hackstaff, 1999)
- Deinstitutionalization of marriage (Cherlin, 2004)
- Individualisering van families (Beck & Beck-Gernsheim, 2002): 'from a community based on mutual needs in agricultural and later industrial societies to a community between relatively autonomous individuals in late modernity'
- Vrouwen minder afhankelijk van familie; steeds meer gezinsleden met activiteiten buiten huishouden: familierelaties minder institutioneel en meer onderhandelbaar

36

Stiefkinderen in persoonlijk netwerk

- Hypothese: vanwege detraditionalisering frequenter contact en nauwere band met stiefkind
- LASA; observaties 1992-2009; N = 247; 54-91 jaar
- Overall: 73% van stiefouders heeft stiefkinderen in netwerk
Vergelijk: 92% van ouders heeft bio-kinderen in netwerk
- Toename stief in netwerk: 63% in 1992 → 85% in 2009

(Suanet, Van der Pas & Van Tilburg, 2013)

37

De participatiesamenleving

38

Zorgen voor oude ouders

- Toenemende druk op informele zorg
- Partners geven meeste zorg;
Bij afwezigheid partner geven kinderen veel zorg
- Onduidelijk of stiefkinderen ook zorg gaan geven (Davey, Eggebeen, & Savla, 2007; Ryan, Smith, Antonucci, & Jackson, 2012)
- Nederlandse praktijk
 - Stiefkinderen worden door formele zorgverleners aangesproken
 - Onbekend hoeveel zorg zij geven

39

Perspectieven

- Resource exchange perspective: Ouders investeren (zorg, tijd, geld) in kinderen; reciproque steun op latere leeftijd
 - Volwassen stiefrelaties zwakker en minder stabiel dan volwassen bio-relaties (Fingerman, Pillemer, Silverstein, & Sutor, 2012; Silverstein & Giarrusso, 2010)
 - Ten nadele van laat gestarte stieffamilies; wordt ook dan nog in stiefkind geïnvesteerd?
- Gevolgen van echtscheiding en hertrouw zijn verstrekkend: binnen stief minder steun en zorg (Aquilino, 2005; Shapiro, 2003)
 - Verbeterd? Maatsch. verwachtingen over scheiding/stief veranderen (cohortveranderingen) (Albertini & Garriga, 2011; Cherlin & Furstenberg, 1994)
- Familiewaarden verschillen tussen families (Steinbach, 2013)

40

Dank voor uw aandacht! Vragen?
Theo.van.Tilburg@vu.nl

41

Kleine letters

- Disclaimer. Veel van het gepresenteerde is wetenschappelijk gepubliceerd. Andere resultaten zijn gebaseerd op onderhanden werk.
- © VU Amsterdam 2015. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.